

časného naladění dítěte něco více nebo méně zdůraznit, ale nesmíme je nechávat v citovém zmatku nebo nejistotě. Proto má mít naše vyprávění také vždy pozitivní citové zabarvení! Např. „nemohli jsme mít děti – a po dětech jsme hrozně moc toužili – šli jsme do jednoho ústavu, kdy jsou děti, které nemají svou maminku a svého tatínka – a tam byl takový okatý kluk, tak hezky se na nás díval – a my jsme si řekli, že bychom chtěli jenom toho a žádného jiného. A to jsi byl ty! A od té doby jsme my byli tvoje maminka a tatínek. A když jsme tě dostali, to byl nejkrásnější den našeho života! Měli jsme hrozně velikou radost!“

S postupující chápavostí dítěte můžeme pak přidávat podrobnosti o tom, jaký to byl ústav („jsou tam děti, kterým třeba maminka a tatínek umřeli nebo byli nemocní a nemohli se o ně starat - a protože každé dítě potřebuje maminku a tatínka, přihlásí se tam ti lidé, kteří děti nemají...“)

O původních rodičích se zásadně neříká nic špatného! Nebojíme se o původních rodičích mluvit, ale musíme to dělat klidně a věcně. Rozhodně se nesnažíme vzbudit v dítěti cit vděčnosti tím, že bychom zdůrazňovali jejich špatné vlastnosti, nedostatek odpovědnosti apod. Skutečnost, že vlastní rodiče dítě opustili, převádíme zpravidla na nemoc. Pod pojem nemoci lze totiž zařadit nemoce duševní i morální, takže se velkou většinou takové sdělení udržuje v rámci pravdivosti. (Říkáme: „Nenosila jsem tě v bříšku já, ale jiná maminka – ale potom byla nemocná ... A tak jsem tě přijala já – a to už jsme spolu dělali to a to ... to jsi byl ještě takhle maličký“.) Zdůrazňujeme společné zážitky a společný začátek těchto zážitků! Co jsme s dítětem dělali, když jsme je dostali – co umělo a neumělo, jak se chovalo, co dovedlo říkat – v čem bylo roztomilé, jaké legrace provádělo a co zábavy jsem si s ním užili.) A opět se snažíme, aby v našem povídání o těchto společných zážitcích bylo co nejvíce zajímavých, radostných momentů. Dítěti musí být jasné, že nám svou existencí udělalo radost!

Pozor, nevedeme dítě jen k tomu, aby řeklo to a to, „kdyby se tě někdo ptal...“. Čekáme jako samozřejmost, že dítě poví to, co ví, a že se třeba i pochlubí. Nesmíme je k ničemu navádět – i to vzbuzuje kolem skutečnosti adopce ovzduší nepatřičného tajemství, které je nutno druhým lidem předkládat v nějaké stylizované podobě. Adopce je však něco, za co se nemusí nikdo stydět – a nejméně dítě samo. Důležité proto je, aby dítě o sobě co nejvíce vědělo a ne aby umělo „správně“ odpovídat. Jde o životně vážnou věc a ne o společenskou fasádu.

Nejšťastnější den života. Jestliže takto označíme den, kdy jsme dítě přijali, nejsme jistě daleko od pravdy. Navíc je tato představa dítěti předškolního věku docela dobře pochopitelná. Moc dobře už ví, co je to radost a šťastný den. Z toho pak logicky vyplývá, že je dobře tento den připomínat a ne zatajovat. V některých adoptivních rodinách se tento den slaví jako narozeniny dítěte – navíc k narozeninám skutečným. Jede se do ústavu, kde vlastně začalo naše štěstí, dáme kytici paní ředitelce nebo pracovníci oddělení péče o děti, která je v tomto případě onou dobrou vílou, co naše štěstí založila. Je dobře představy dítěte konkretizovat, a to zase pokud možno s kladným citovým přízvukem. Vůbec si v adoptivních rodinách je třeba více než kde jinde tyto pozitivní citové prožitky rozvíjet a kultivovat. „Jsme společně vděční za to, že můžeme být spolu a že se máme rádi!“

A nyní již přejme adoptivním rodičům a jejich dětem, aby jejich rodinné soužití bylo vskutku tvořivým dílem života, které by přinášelo radost a uspokojení všem zúčastněným i celé společnosti.

Rozhodně si neděláme iluzi, že by v adoptivním svazku všechno záviselo jen na tom, zda dítě včas a vhodným způsobem seznámíme se závažnými skutečnostmi jeho života. Je mnoho jiných významných činitelů ve hře. Avšak úspěšné řešení jedné otázky nám může ukázat cestu, jak řešit ty ostatní. A to je vlastní smysl i tohoto našeho výkladu.

CO ŘEKNEME OSVOJENÉMU DÍTĚTI

PROF. PHDR.ZDENĚK MATĚJČEK, DRSC.

Nezávažnější psychologický poznatek hned úvodem: Není žádný hlas krve. Dítě přijímá za matku tu osobu, která se k němu mateřsky chová, a nikoliv jen tu, která je porodila. Adoptivní rodiče, pěstouni či jiní vychovatelé dítěte v náhradní rodinné péči jsou psychologicky pravými rodiči, jestliže skutečně dítě za své přijímají!

Svazek, který vzniká osvojením dítěte, je z hlediska právního, společenského i psychologického nejbližší skutečné vlastní rodině. Manželé, kteří po dětech toužili, konečně dítě dostávají a dítě získává nové rodiče. Je to nesmírně vzácná věc pro obě strany. Proto je tak důležité, aby se tomuto novému svazku dostalo veškeré společenské podpory a ochrany. Ovšem přičinit se o to musí na prvním místě adoptivní rodiče sami!

Říci nebo neříci?

Předkládáme k úvaze několik poznatků a zkušeností, které by měly přispět k tomu, aby adoptivní rodiče radostně prožili svůj život s dítětem a předali mu všechno to dobré, co mu do života předat chtějí. Osvojitelé si v té souvislosti nejčastěji kladou palčivou otázku, zda mají dítěte říci nebo neříci pravdu o jeho původu. A když říci, tak kdy a jak to říci. Trochu předbíháme, když raději hned uvedeme, že dosavadní studie i zkušenosti mluví celkem jednoznačně pro „říci“:

Poznátky, které jsme vybrali, jsou ze tří velice rozdílných oblastí společenské praxe.

STŘEDISKO
NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE

Adresa: Jelení 91, 118 00 Praha 1

Telefon, fax: 233 355 309

Telefon: 233 356 701

E-mail: info@nahradnirodina.cz

URL: [www: nahradnirodina.cz](http://www.nahradnirodina.cz)

- Před lety proběhla v časopise Vlasta zvláštní anketa. Bylo uveřejněno několik otázek, na které měli odpovídat jednak adoptivní rodiče, jednak nyní dospělí lidé, kteří vyrostli jako adoptované děti. Na otázku, zda říci nebo neříci, o něco více než polovina adoptivních rodičů tehdy odpověděla „neříci“. Viděli v tom nejlepší ochranu vztahu dítěte k nim, ochranu před obavou, že by se prozrazením mohlo všechno zkazit. Avšak naprostá většina těch, kteří vyrostli jako osvojené děti, odpověděla rozhodně „říci“. Jejich důvody byly poučné. Nejhorší je, psali ve svých dopisech, když tito milovaní rodiče (neboť jak jsme řekli, dítě ve svých citech nezná vlastní – nevlastní) hráli před námi komedii, nebyli k nám dost upřímní, nevěřili nám, že bychom dovedli snést pravdu, mysleli si, že bychom je snad měli méně rádi ... atd. Cest, jakými se děti dozvěděly, že nejsou vlastní, bylo bezpočtu. Ale jen v malém procentu případů došlo k prozrazení z jakési zlomyslnosti sousedů nebo nepřátelsky smýšlejících osob. Velkou většinou to byli buď rodiče sami, nebo babičky a dědečkové, druhé děti z příbuzenstva, popř. známí a přátelé, kteří v nestřeženém okamžiku něco naznačili a dítě si to dokreslilo a dotvořilo samo. Stačila nedopovězená věta, podivná zámlka, převedení řeči na jiné téma, aby dítě postřehlo, že je něco tajemně nejasného kolem jeho původu a narození. Něco nebezpečně zaskřípalo a vzbudilo pozornost dítěte. A už se to nedá vzít zpět.
- Při psychologickém sledování dětí v dětských domovech s tzv. zvýšenou péčí jsme vždy zachytili několik případů, u nichž poruchy chování a jiné obtíže vznikly v přímé spojitosti s prozrazením skutečnosti adopce. Stalo se tak obvykle za okolností velmi nepříznivých a ve věku dítěte, který je na takové věci zvláště citlivý, tj. v období po jedenáctém roce. Obtíže byly takového rázu, že se vlastně rodinný svazek úplně rozpadl. Nešťastní byli adoptivní rodiče a nešťastné bylo jejich dítě, které pak dále šlo dráhou nápravného ústavu.
- Když byla u nás zrušena bývalá pěstounská péče v roce 1952, mnoho dětí muselo přejít do dětských domovů. Někteří pěstouni se však svých svěřenců nevzdali, a pokud byly tyto děti pro adopci právně volné, osvojili si je. Byly to děti zpravidla už školního věku, které měly do té doby jasné vědomí o tom, že jsou nevlastní. Ostatně měly do té doby také jiné jméno. Po letech, když byla hodnocena úspěšnost osvojení, byly tyto adopce vzniklé z pěstounské péče zařazeny spolu se všemi ostatními adopcemi do výzkumného šetření. A ukázalo se, že právě v této skupině, kde skutečnost adopce byla dítěte od počátku zjevná a jasná, bylo největší procento adoptivních rodin v kategorii „dokonale šťastných“ a uspokojivých“.

Druhý poznatek proto zní: **S pravdou se lépe žije – a zatajená pravda je v lidských vztazích nebezpečná.**

Otázka pravdy v lidském životě není totiž jen otázkou filosofickou a mravní, ale také hluboce psychologickou. Týká se to vztahů mezi dospělými stejně jako vztahů mezi rodiči a dětmi. Jestliže dětem něco důležitého zatajíme, žijeme vlastně neustále v napětí a nejistotě, zda se to někdy neprozradí. Žádná ochranná opatření nejsou dokonalá, aby nás mohla této nejistoty do posledního zbytku zbavit. A takovéto, třeba drobné, napětí v pozadí našich vztahů vede k tomu, že se v určitých situacích chováme poněkud nepřírozeně, o něčem raději nemluvíme, a naopak o jiných věcech mluvíme moc. Nad některými otázkami stáčíme řeč trochu uměle jinam. Není nám docela dobře, protože není v něčem čisto a jasno. A jestliže k prozrazení dojde – a děje se to v tak vysokém procentu, že to musíme pokládat

skoro za zákonité – může nad námi dítě vyslovit velmi bolestný soud: „nebyli jste ke mně dost upřímní“. Ostatně sami chceme, aby ono dítě bylo pravdomluvné, upřímné, otevřené, proto bychom neměli ani my před ním pravdu potlačovat. S pravdou se nejen lépe žije, ale také mnohem lépe vychovává. Pravda je také nejlepší ochranou adoptivního svazku.

Slovo o tzv. totožnosti neboli identitě

Otázka je, proč se adoptivní rodiče někdy brání přijmout představu, že by měli skutečnost adopce dítěti nějak sdělovat. Vysvětlení je právě v jejich potřebě „totožnosti“. Co je to vlastně totožnost? Naznačuje nám to slovo samotné: „toto jsem já“. Je to vnitřní odpověď na otázku, kdo jsem, jaké místo zaujímám v předivu vztahů, co znamenám pro sebe a co pro druhé. (Opakem identity je anonymita, což znamená situaci, kdy nemáme žádné společenské „já“, kdy jsme mimo běžné lidské vztahy, kdy jsme součástí nějakého dění, které nás však nepřijímá jako svébytnou individuální osobnost.)

K totožnosti dospělého člověka patří rodičovství. Být matkou nebo otcem znamená příkaz plodivé schopnosti, důkaz normálnosti v jedné z nejdůležitějších složek seberealizace, důkaz společenské hodnoty. Adoptivní rodiče přijímají cizí dítě za své právě z nenaplněné potřeby rodičovské identity. Oni více než kdo jiný potřebují být rodiči. Jejich dlouho nenaplněná touha po rodičovství, která je konečně uspokojena tím, že dítě dostávají, vytváří docela přirozeně silnou tendenci tuto nově nabytou rodičovskou totožnost ochránit, uhájit, utvrdit. Tato obranná snaha vede pak mnohé osvojitele k přerušení jejich styku s kojeneckým ústavem či s dětským domovem, s oddělením péče o dítě, někdy i s přáteli a příbuznými, k přestěhování, a tím k popření pravdy. Jestliže adoptivní rodiče říkají, že pravdu zatajují kvůli dítěti, pro ochranu jeho duševního zdraví, pak si zřejmě dobře nerozumějí. Dělají to daleko spíše pro sebe, protože se brání pravdě.

Totožnost dítěte a jeho nových rodičů

Zákon vytváří vnější podmínky pro to, aby adoptivní rodiče mohli potřebu rodičovské totožnosti či identity uspokojit do všech důsledků. Sami nabývají práva a povinnosti biologických rodičů, dítě dostává jejich jméno, při adopci druhého stupně je rodný list dítěte nahrazen novým atd. Psychologicky je však situace složitější. Je mnoho činitelů ve hře, které nelze postihnout ani zákonem ani soudní praxí. Hlavní z nich je táž potřeba totožnosti či identity na straně dítěte. Také dítě má své „já“. Jeho vnějším znakem je jméno, které nyní dostává po adoptivních rodičích. Patří k němu však i vědomí, kdo jsem, odkud jsem, jaká je moje minulost, kam patřím, ke komu pařím, kdo mě má rád! Tato potřeba identity dítěte by ovšem neměla být nikdy v rozporu s psychologickými potřebami jeho nových rodičů.

Z toho vyplývá jeden zásadní požadavek. Adoptivní rodiče mají cílevědomě pracovat k tomu, aby přijali totožnost – společenské „já“ – adoptivních rodičů a mají vést dítě tak, aby i ono přijalo společenské „já“ adoptovaného dítěte. Tato rodičovská totožnost je svým způsobem osobitá, je snad trochu zvláštní, nezvyklá, ale zásadně není v ničem horší nebo lepší než identita biologických rodičů. Stejně tak identita dítěte má být jasná, čistá, spolehlivá, bez zbytečných tajemství a nebezpečných míst. To znamená, že dítě má o sobě vždy vědět alespoň tolik, kolik vědí ostatní, nebo lépe o trochu více. Není-li tomu tak, je nebezpečí otřesů, a to někdy i s tragickým přízvukem. Kritickým z tohoto hlediska, jak už jsme řekli, bývá vývojové období kolem jedenácti, dvanácti let.

Nestačí sdělit, je třeba sdílet

Vědomí totožnosti je vlastně věcí celoživotního vývoje. Začíná už hluboko v dětství a pokračuje do stáří. Znamená to, že dítě má s vědomím, že je adoptované, vyrůstat a vospívat. Svou totožnost adoptovaného dítěte má vývojově rozvíjet, vzdělávat, kultivovat. Je proto omyl, když se adoptivní rodiče domnívají, že stačí dítěte jedno sdělení, a jestliže je dítě nepřijme nebo mu nerozumí, že tím učinili své výchovatelské povinnosti zadost.

Nebudeme se proto ptát, jak to říci dítěti, ale jak adoptované dítě v tomto povědomí vychovávat, jak mu to říkat, jak mu to sdělovat, či ještě lépe řečeno, jak to s ním sdílet, neboť rodiče i dítě jsou na tom v určitém smyslu stejně – jsou adoptivní.

Z toho logicky plynou určité zásady a z nich některá praktická doporučení, která si nyní dovolíme uvést.

Nečekat, až se dítě bude ptát! Kdy však začít s oním sdělováním? Vývojově vhodná doba je již kolem tří let. Celý předškolní věk je ještě přijatelný. Zásadně by se však nic nemělo odkládat do školního věku. Přinejmenším před nástupem dítěte do školy by v této věci mělo být všem jasno – dítěti, rodičům, jejich společenskému okolí.

Pozdější sdělení je vždy problematické. Čím je dítě starší, tím více má jakékoliv informace o těchto věcech ráz „prozrazení“. Zvyšuje se totiž nebezpečí srážky dosavadního „já“ dítěte s těmito novými poznatky. Výsledkem může být zhroucení onoho předchozího „já“. Čím více byla totiž totožnost dítěte dosavadním vývojem zpracována, utvrzena, vyhraněna, tím obtížněji můžeme do ní začlenit něco tak závažného, jako je zásadní obrat v nazírání na vlastní původ, vlastní rodiče, vlastní dětství. Je toho najednou příliš mnoho, než aby to dítě mohlo zcela přirozeně pojmout do soustavy vědění o sobě. Reakce dítěte pak bývá často křečovitá. Je to pro ně otřes, šok, jehož zpracování je vždy problematické. Vnitřní konflikt se totiž podle psychologických zákonitostí přenáší na lidi, kteří jsou toho „příčinou“. Vzniklé napětí, jehož podkladem je úzkost ze ztracení jistoty, se nutně mění v agresivitu, která je pak zaměřována proti domnělému viníkovi, v našem případě proti milovaným rodičům. Mnohé rozvraty adoptivních svazků v důsledku takového „prozrazení“ svědčí o zhoubné síle těchto psychických sil.

Jak máme tak závažné sdělení navodit? Zkušenost říká, že nejlépe je situaci nijak nepřpravovat, ale využít pohádky o dětech, vysílání v televizi, povídání babičky a dědečka o svém dětství a navázat na ně vlastním vyprávěním „o tom, jak jsme si tě vzali“, „jak jsme tě dostali z kojeneckého ústavu“. Nebojíme se užívat odborných výrazů, jako je kojenecký ústav, dětský domov, adopce apod., i když jim dítě nemůže ještě rozumět. V předškolním věku užívá celou spoustu jmen a výrazů, kterým nerozumí a jejichž obsah si teprve postupně objasňuje. V našem případě však také nejde o rozumové pochopení smyslu jednotlivých slov, ale o citové přijetí životní zkušenosti, o vlastní „já“. (V klasickém případě dítě o sobě ví, že je „adoptovaným dítětem své maminky a svého tatínka“.)

Přidávat můžeme, ale nesmíme nic měnit. Naše vyprávění dítěti či jakékoliv sdělení, které se týká jeho původu, musí být takové, abychom je nemuseli nikdy zásadně měnit. Můžeme k němu přidávat další a další podrobnosti, můžeme je rozvíjet, můžeme podle sou-